

MALI POVIJESNI CREDO ILI ANAMNEZA KAO POVIJESNO SJEĆANJE? EGZEGETSKO-TEOLOŠKA ANALIZA TEKSTA Pnz 26,5-10

Božo LUJIĆ, Zagreb

Sažetak

Ishodište ovoga rada bio je tekst Pnz 26,5-10 koji je svojedobno G. von Rad označio kao »mali povijesni credo« ističući da je ovaj tekst, kao i neki drugi slični tekstovi, bitno utjecao na oblikovanje Šestoknjižja. Neki su egzegeti na temelju povijesno-kritičkih istraživanja izvršili dekonstrukciju ovakve von Radove teze o ranom nastanku ovih credo-tekstova i postavili drugu o deuteronomističkom prerađivaču koji je na temelju postojećih izvora stvorio mali povijesni credo.

U ovome članku nakon detaljne analize teksta Pnz 26,5-10 napravljen je korak dalje u obradi navedenog teksta i daljnjoj dekonstrukciji von Radove teze da ovaj tekst *jest* credo. Na temelju analize i usporedbe onoga što se podrazumijeva pod credom i, s druge strane, onoga što je uključeno u pojam anamneze došli smo do zaključka da je u ovome tekstu prije riječ o anamnezi nego o klasičnom credu. Na to bi, uz ostalo, upućivalo i povezivanje ovoga teksta uz obred prinošenja prvih plodova kao znak zahvalnosti Gospodinu, kao i uzajamnost odnosa između Gospodina i naroda, što je bitna oznaka biblijskog glagola זָכַר (*zkr*) – *sjećati se*.

Ključne riječi: mali povijesni credo, anamneza, deuteronomistička predaja, Gospodin, sjećanje, sjećati se, dati, spasiti, osloboditi, otkupiti, prinositi, liturgijska zahvalnost.

Uvod

Iskustvo o Bogu, koje je Izrael kao zajednica, ali i kao pojedinci u njoj, imao tijekom višestoljetne starozavjetne povijesti, može se sustavno označiti kao višestruka Božja osloboditeljska djelatnost. Ono se iskazivalo na najrazličitije načine: u pojedinim povijesnim događajima u kojima je narod doživljavao Boga kao blizinu i pomoć, kao pozitivnu snagu i učinkovitu zauzetost. Takvo

je iskustvo bilo od osobitoga značenja kako za poimanje prošlosti tako i za oblikovanje sadašnjosti, ali ništa manje i za uspostavljanje zdravoga odnosa prema budućnosti.

Tijekom povijesti takva su iskustva bila sabirana, iznova promišljena i ispovijedana prigodom prinošenja žrtava ili obilježavanja raznih prirodnih blagdana i na taj su način stavljana u okvire teologije o Bogu stvoritelju svijeta, prirode i čovjeka. Vjera u Boga spasitelja, koja je istodobno bila i vjera u Boga stvoritelja, nije bila nimalo jednostavan zadatak, niti pak djelo jedne generacije. Za proboj vjere iz politeističkog okružja u svijet monoteizma osobito su zaslužni pojedini proroci koji su se za tu stvarnost borili svom raspoloživom snagom osobne vjere i pouzdanja u Božju riječ koju su naviještali.

Nije izraelski narod prihvatio jednoboštvo s dimenzijama Boga otkupitelja i stvoritelja nekakvom izvanjskom odredbom nego upornim uvjeravanjem i ukazivanjem na iskustvo prošlosti i sadašnjosti. U tom su smislu značajnu ulogu odigrali proroci 9. stoljeća: Ilija i Elizej. Ta su dvojica proroka suočili narod, koji je višekratno iskusio povijesnoga Boga kao spasitelja, s Bogom prirode, prirodnih oborina te s Bogom plodnosti. Nije, naime, nipošto bilo samo po sebi razumljivo da narod u zemlji više poljodjelske kulture zadrži sliku Boga iz ranije kulture, koji je s njima hodio, štutio ih, kažnjavao i opet im se smilovao; Boga koji je u poljodjelskoj kulturi shvaćan kao Bog kiše i plodnosti.¹

Iskustvo Boga koji je bio uz narod, pomagao mu i spašavao ga, bilo je povezano s iskustvom Boga koji je stvorio svijet i čovjeka i povjerio ga ljudima na brigu i uređivanje. Ta su dva temeljna iskustva bila od presudne važnosti za vjeru u Izraelu, i u kasnijem su razdoblju izraelske povijesti bila sustavno složena i vjerojatno uvrštena u liturgiju kao određena ispovijest vjere. Preno-

¹ S tim u svezi treba svakako vidjeti neke članke koji govore o Ilijinoj i Elizejevoj djelatnosti i njihovu zauzimanju za jednoboštvo u Izraelu. Ilija je otvorio veliko pitanje: Tko je Bog u Izraelu? Elizej pokreće ništa manje važno pitanje: Kakav je Bog u Izraelu? Ilija je dao odgovor: Moj Bog je Gospodin, a Elizej: Moj Bog spašava. U njihovim se porukama povezuje slika Boga spasitelja sa slikom Boga stvoritelja. Vidi: B. LUJIĆ, »Prorok Ilija ili otvoreno pitanje: tko je moj Bog?«, u: *Jukić*, 19/20 (1990.), str. 13-29. Usp. R. SMEND, *Der biblische und der historische Elia*, u: J. A. EMERTON (ur.), *Congress Volume XXVIII*, Edinburgh, 1974., Leiden, 1975.; H. SEEBAB, »Elia«, u: *Theologische Realenzyklopädie (TRE)*, 9, Berlin – New York, 1982., str. 499-500; G. FOHRER, *Elia*, Zürich, 1968.; F. C. FENSHAM, »A Few Observations on the Polarisation between Yahweh and Baal in I Kings 17,1-29«, u: *ZAW*, 92 (1980.), str. 227-236; H. SEEBAB, »Elisa«, u: *TRE*, 9, str. 506-509; K. W. WHITELAM, »Elisha«, u: D. N. FREEDMAN (ur.) *Anchor Bible Dictionary*, 2, New York – London – Toronto – Sidney – Auckland, 1992., str. 472-473. Međutim, i drugi su proroci također žestoko upozoravali svoje sunarodnjake na opasnost otpada od vjere u jednoga Boga koji je istodobno bio i Bog povijesti i Bog prirodnih pojava i plodnosti. Među njima osobito mjesto pripada proroku Hošei i Jeremiji koji su uporno ukazivali na opasnost od sinkretizma ili zamjene pravoga Boga s bogom Baalom, kanaanskim božanstvom plodnosti. O tomu više: B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, Zagreb, 2004., osobito str. 367-382.

šena su s pokoljenja na pokoljenje i nadopunjavana novim doživljajima Božje blizine i konkretne pomoći. Na taj način staro je iskustvo živjelo i u međuvremenu bivalo obogaćeno novim, postajući modelom ispovijesti vjere. Riječ je bila zapravo o sažetku svih Božjih djelovanja uokvirenih u područje vjere i stavljenih u liturgiju kao oblik sjećanja i proslave takvoga Božjega djelovanja. Jedan od takvih sažetaka ili sumarija u Pnz 26,5-9 nazvao je poznati njemački biblijski teolog G. von Rad »malim povijesnim credom«².

1. »Mali povijesni credo«: pojam i analiza

Božje spasiteljsko djelovanje osobito se veže uz tekst Pnz 26,5-10, koji je G. von Rad označio kao *mali povijesni credo*.³ Zbog važnosti teksta i potrebe njegove detaljnije analize ovdje ćemo ga doslovce navesti: »Ti onda nastavi i reci pred Jahvom, Bogom svojim: 'Moj je otac bio aramejski lutalac koji je s malo čeljadi sišao u Egipat da se skloni. Ali je ondje postao velikim, brojnim i moćnim narodom. Egipćani su s nama postupali loše; tlačili su nas i nametnuli nam teško ropstvo. Vapili smo Jahvi, Bogu otaca svojih. Jahve je čuo vapaj naš; vidje naš jad, našu nevolju i našu muku. Iz Egipta nas izvede Jahve moćnom rukom i ispruženom mišicom, velikom strahotom, znakovima i čudesima. I dovede nas na ovo mjesto i dade nam ovu zemlju, zemlju kojom teče med i mlijeko.«

² G. von RAD, *Die Theologie des Alten Testaments I. Die Theologie der geschichtlichen Überlieferungen Israels*, München, 1987., str. 135-142; ISTI, *Das 5. Buch Mose/Deuteronomium*, Göttingen, 1983., str. 113-114. Von Rad je već 1938. označio Pnz 26,5-9 kao »mali povijesni credo« koji je deuteronomističkom rukom dobio svoj konačan oblik. Tekst je veoma sličan Pnz 6,20-24 i Još 24,2b-13. Ovakav *credo* postao je, prema von Radu, načelom cjelokupne jahvističke građe Šestoknjžja.

³ Usp. o tome sljedeću literaturu: J. I. DURHAM, »Credo, Ancient Israelite,« u: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Supplement, str. 197-199; G. BRAULIK, *Sage, was du glaubst: Das älteste Credo der Bibel – Impuls in neuester Zeit*, Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 1979.; ISTI, »Wie aus Erzählung ein Bekenntnis wird; das Credo Israels – Eine Kurzformel des Glaubens,« u: *Entschluss*, 38 (1983.), str. 24-26; W. DANKER, *Creeds in the Bible*, Saint Louis, 1966.; J. C. L. GIBSON, »Observations on Some Important Ethnic Terms in the Pentateuch,« u: *JNES*, 20 (1961.), str. 217-238; H. B. HUFFON, »The Exodus, Sinai and the Credo,« u: *CBQ*, 27 (1965.), str. 101-113; J. P. HYATT, »Were There an Ancient Historical Credo in Israel and an Independent Sinai Tradition?,« u: *Translating and Understanding the Old Testament*, Nashville, 1970., str. 152-170; B. LANG, »Glaubensbekenntnisse im Alten und Neuen Testament,« u: *Concilium*, 14 (1978.), str. 499-503; C. LARCHER, »La profession de foi dans l'Ancien Testament,« u: *LV*, 2 (1952.), str. 15-38; D. J. MCCARTHY, »What Was Israel's Historical Creed?,« u: *LthQ*, 4 (1969.), str. 46-53; W. RICHTER, »Beobachtungen zur theologischen Systembildung in der alttestamentlichen Literatur anhand des 'kleinen geschichtlichen Credo',« u: L. SCHEFFCZYK i dr. (ur.), *Wahrheit und Verkündigung*, Paderborn, 1967., str. 175-212; J. SCHREINER, »Die Entwicklung des israelitischen 'Credo',« u: *Concilium*, 2 (1966.), str. 757-762; J. A. THOMPSON, »The Cultic Credo and the Sinai Tradition,« u: *Reformed Theological Review*, 27 (1968.), str. 53-64; P. ZANG-EMBOLO, »Histoire et accès au sens dans le petit credo historique (Dt XXVI, 1-15) ou les présupposés d'une herméneutique,« dis., Freiburg Univ., Theol. Fak., 1983.

Prema G. von Radu, riječ je o jednoj od najstarijih vjeroispovijesti u kojima se Gospodin priznaje kao povijesni Bog – njegovo se ime veže uz konkretan povijesni događaj. Navedeni autor tu činjenicu ovako obrazlaže: »Ovaj tekst nije neka molitva – nedostaju obraćanje i molba – nego je u potpunosti ispovijest. On rekapitulira glavne datume povijesti spasenja od otačkog doba – Jakov je nazvan Aramejcem – do zauzimanja zemlje, i to u strogoj koncentraciji na objektivne povijesne čine.«⁴ G. von Rad smatrao je da je tekst obojen deuteronomističkim stilom, ali da je u biti staro svjedočanstvo kulturnoga tipa. Ovaj autor navedenom tekstu Pn 26,5-10 također pridodaje i tekstove Pnz 6,20-24 i Još 24,2b-13.

Ipak, prema von Radu, Još 24,2b-13 u usporedbi s Pnz 26,5-10 znatno je više proširen, obuhvaćajući dugo razdoblje: počinje od praotakčkog doba i seže do ulaska u Obećanu zemlju. Inače taj se *credo*, kako je bio uvjeren von Rad, i dalje proširivao prema određenoj logici vjeroispovijesti. U tom postupku proširivanja von Rad navodi da je Gospodin pokrenuo karizmatike u Izraelu kako bi osigurao zaštitu naroda. Potom je Izraelu, da bi ga zaštitio, dao kraljeve, Sion i hram, ali je sa svoje strane Izrael i nadalje ostao neposlušan. Gospodin, međutim, nije sjedio skrštenih ruku nego je ponovno pokrenuo novu inicijativu: uvijek je iznova izraelskom narodu slao proroke koji su mu trebali otvarati oči i upućivati ga na pravi put. Na temelju glavnih postavki, prema von Radu, mali povijesni credo izražavao je Gospodinovu upornost oko pomoći Izraelu, a s druge strane začuđujuću neposlušnost samoga naroda.⁵

Što se pak tiče malog povijesnog creda u Pnz 25,5-10, u njemu je von Rad vidio kako je jahvistički autor iz vremena salomonsko-davidovskoga razdoblja raspoređivao svoje narativne tekstove. Pri tome mu je, prema von Radu, mali povijesni credo služio kao oblikovno načelo stvaranja cijeloga Šestoknjižja.⁶

Von Radova tvrdnja ostala je tijekom dužeg razdoblja ne samo temeljnim modelom za prikazivanje oblikovanja Šestoknjižja nego i kao dobro načelo za razvrstavanje nekih drugih biblijskih događaja. No ipak su se počeli javljati i ozbiljni kritički glasovi prema takvoj tvrdnji uvaženoga njemačkoga bibličara. U tu je svrhu W. Richter⁷ istraživao stereotipne formulacije tekstova označenih kao *credo* kao i ostalih povijesnih sumarija te je došao do zaključka kako do

⁴ G. von RAD, *Die Theologie des Alten Testaments I*, str. 136.

⁵ A. Spreafico, oslanjajući se na analizu koju čini G. von Rad s obzirom na »mali povijesni credo«, uviđa kako je riječ o proširivanju izvorne sheme-jezgre koja bi bila sastavljena od triju djela iz povijesti Izraela: patrijarsi – boravak Izraelaca u Egiptu – izlazak/ulazak u zemlju. Vidi: A. SPREAFICO, *Esodo: Memoria e promessa. Interpretazioni profetiche*, Bologna, 1985., str. 27-28.

⁶ Usp. G. von RAD, »Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch«, u: *Gesammelte Studien zum AT*, (ThB 8), München, 1958., str. 9-86.

⁷ Usp. W. RICHTER, »Beobachtungen zur theologischen Systembildung in der alttestamentlichen Literatur anhand des 'kleinen geschichtlichen Credo'«, str. 191-195.

vremena deuteronomističke škole nije bilo takvih shematskih tekstova. Iz toga je onda, prema njegovu mišljenju, slijedio logičan zaključak da »mali povijesni credo« ne stoji na početku Šestoknjžja, kako je tvrdio von Rad, nego da u svom nastanku pretpostavlja jahvistički i elohistički izvor. Povijesni bi credo zacijelo bio, prema Richteru, proizvodom kasnijih teoloških apstrakcija.

S druge strane, D. L. Christiansen u svom komentaru obrađuje tekst Pnz 26,1-19 uspoređujući ga s Pnz 16,1-17.⁸ Christiansen zapravo uzima za obradu »mali povijesni credo« unutar cikličke strukture koja je slična onoj u Br 20,14ss.⁹ Evo kako bi ta struktura izgledala:

A	Aramejski lutalac bio je moj otac koji je sišao u Egipat	Pnz 26,5
B	Egipćani su nas tlačili	Pnz 26,6
X	Zavapili smo Gospodinu i on nas je čuo	Pnz 26,7
B'	Gospodin nas je izveo iz Egipta moćnom rukom	Pnz 26,8
A'	I on nas je doveo na ovo mjesto	Pnz 26,9

Istražujući ovaj »mali povijesni credo« M. Buber¹⁰ upozorio je dalje na zanimljivo sedmerostruko ponavljanje glagola נתן (*ntn*) – *dati* u njemu, što zacijelo nije nevažno zapažanje i što se može zorno prikazati na sljedeći način:

A	Kad ste ušli u zemlju Gospodin vam je dao (נתן)	26,1
B	Donesi Gospodinu od onoga što vam je dao (נתן)	26,2
C	Uveo sam vas u zemlju koju sam dao (לתת)	26,3
X	Egipćani su vam nametnuli (dali) teško ropstvo (וייתנו)	26,6
C'	Gospodin vas je doveo na ovo mjesto i dao vam zemlju (וייתן)	26,9
B'	Donio sam prvine plodova koje si mi dao (בחתה)	26,10
A'	Slavit ćete Gospodinovu dobrotu koju vam je dao (נתן)	26,11

Nije ništa manje zanimljivo ni značajno Buberovo¹¹ zapažanje o uporabi Božjega imena u obliku tetragrama יהוה (Jhvh) u »malome povijesnom credo«

⁸ Usp. D. L. CHRISTIANSEN, *Deuteronomy 21:10-34:12* (Word Biblical Commentary, sv. 6B, elektronsko izdanje), Dallas, 2002.

A	Pashalna žrtva i Svetkovina beskvasnih kruhova	16,1-8
B	Svetkovina sedmica i Svetkovina sjenica	16,9-15
X	Nedolazak na ove tri svetkovine praznih ruku	16,16-1
A'	Liturgija prvih plodova i trogodišnje desetine	26,2-25
B'	Uzajamne obveze između Gospodina i naroda u obnovljenom savezu	26,16-19

⁹ Usp. D. L. CHRISTIANSEN, *Deuteronomy 21:10-34:12* (elektronsko izdanje).

¹⁰ Usp. M. BUBER, »The Prayer of the First Fruits«, u: *On the Bible*, New York, 1968., str. 122-130; ovdje 125.

¹¹ *Isto*, str. 128. Običan čitatelj jedva da bi poklonio ikakvu pozornost toj činjenici, ako bi ju uopće i zamijetio. Međutim, izoštrano oko ovoga teologa uočilo je određeni redosljed i ponavljanje Božjega imena (יהוה) što očito ima svoje značenje. M. Buber smatrao je da je rad s brojevima u ovome tekstu, bilo da je djelo autora ili izdavača, prvenstveno imao didaktičku svrhu.

(2 puta po 7 = 14) čime po strukturi ukazuje i na židovsku menoru (7 krakova). Evo rasporeda uporabe Božjega imena u navedenom tekstu:

A	יהוה אלהיך ... יהוה אלהיך ... יהוה אלהיך	26,1–2
B	ליהוה אלהיך	26,3a
C	יהוה	26,3b
X	יהוה אלהיך ... יהוה אלהיך	26,4–5
C'	יהוה אלהי אבותינו	26,7a
B'	יהוה ... יהוה ... יהוה	26,7b–10a
A'	יהוה אלהיך ... יהוה אלהיך ... יהוה אלהיך	26,10b–11

Ovaj značajni tekst Pnz 26,5-9 obrađivao je također i poznati njemački katolički bibličar N. Lohfink koji se osobito bavio problemima Ponovljenog zakona i tekstovima u svezi s njim. Ovaj bibličar najprije analizira tekst s obzirom na zakon o prinošenju prvih poljskih plodova i utvrđuje da u njemu postoje motivi koji potječu iz kasnijega vremena: motivi i klišeji centralizacijskog pokušaja kralja Ezekije. U cijelome zakonu nalaze se deuteronomistički jezični tragovi. Uspoređujući Pnz 26,5-9 i Br 20,15-16 došao je do zaključka »da inače nijedan drugi preddeuteronomistički ili deuteronomistički povijesni sumarij u Starom zavjetu ne pruža tako blisku paralelu prema tekstu Pnz 26,5-9 kao što to čini tekst Br 20,15-16«¹². Iz toga Lohfink izvodi logičan zaključak: »Kod Pnz 26,5-9 i Br 20,15s ne može se dakle raditi o dva neovisna dokaza za iste stereotipne credo formulacije.«¹³ Tražeći dalje karakteristične deuteronomističke izričaje u Pnz 26,5-9, Lohfink je došao do zanimljivoga rezultata: udio deuteronomističkih izričaja bio je znatno manji nego što su to nekoć pretpostavljali G. von Rad i L. Rost¹⁴. Prema Lohfinku, karakterističnih deuteronomističkih izričaja može se naći jedino i samo u Pnz 26,8-9. Iz toga onda slijedi njegov zaključak da je ulomak 26,5b-8 nastao kao cjelina na temelju drugih razloga.¹⁵

¹² N. LOHFINK, »Zum 'kleinen geschichtlichen Credo' Dtn 26,5-9«, u: *Studien zum Deuteronomium und zur deuteronomistischen Literatur I*, (SBAB 8), Stuttgart, 1990., str. 263-290, osobito 265-267; ovdje 274.

¹³ *Isto*, str. 274. U istraživačkim krugovima dosad se tekst Pnz 26,5-10 pripisivao J, a tekst Br 20,15-16 E. Lohfink vidi u tekstu predaju JE.

¹⁴ L. ROST, »Das kleine geschichtliche Credo«, u: *Das kleine Credo und andere Studien zum Alten Testament*, Heidelberg, 1965., str. 11-25. O mišljenju G. von Rada s obzirom na »mali povijesni credo« već je bilo riječi u prethodnom dijelu ovoga rada.

¹⁵ Na taj način Lohfink dovodi u pitanje već ustaljenu i dugo vremena prihvaćenu tvrdnju da je Pnz 26,5-9 najraniji oblik »povijesnog creda« i da je cijelo Šestoknjižje oblikovano prema načelu ovoga »creda«. Treba reći da je G. von Rad kao biblijski kritičar bio oduševljen metodom »Formgeschichte« (povijesnih oblika), a da je posebno poznat i kao biblijski teolog koji je posebnu pozornost posvećivao Božjim spasiteljskim djelima i pritom naglašavao *Gattung* (vrstu) književnog djela. Von Rada je u nekim važnim stavovima u pogledu nastanka Petoknjižja slijedio M. Noth. Među ostalim, prihvatio je i von Radovu ideju da je Pnz 26,5-9 najraniji credo. O odnosu »Überlieferungsgeschichte und

S obzirom na tekst Pnz 26,5b-8 može se s N. Lohfinkom, na temelju literarno-kritičke analize, utvrditi sljedeće: »Time se može zaključiti cijeli niz zapažanja koja su bila potrebna za literarno-kritičku analizu Pnz 26,5-9. Rezultat glasi: deuteronomistički je autor međutekstom (rr. 2-13) koji je sam načinio, a koji se oslanja na povijesni E sumarij Br 20,15s, dodavanjem brojnih aluzija na ključne pojmove iz pripovijesti o patrijarsima i izvođenja što se nalaze u starim izvorima Petoknjžja, staru molitvu prinošenja iz obreda prinošenja prvih poljskih plodova (r. 1 i 14) proširio u spasenjsko-povijesnu ispovijest vjere sa zaključnim obrascem prinošenja.«¹⁶ U tom smislu moguće je usporediti tekst Pnz 26,1-14 i Br 20,15-16 i iz toga izvući neke paralelne elemente iz teksta Pnz 26,1-14.

אָרַמִי אֲבִי אָבִי 'ārammî 'ōbēd 'ābî	Moj je otac bio aramejski lutalac
וַיֵּרֶד מִצְרַיִם vajjēred misrajmāh	koji je sišao u Egipat
וַיִּגְדֹר שָׁם בְּמַתֵּי נֹעַט vajjāgor šām bimtê m'āt	s malo čeljadi da se skloni.
וַיְהִי־שָׁם לְנוֹי נְדוּל עֲצוּם וְרַב: vaj'hî šām l'gôj gādôl 'āsûm vārāb	Ali je ondje postao velikim, brojnim i moćnim narodom.
וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם vajjārē'û 'ōtānû hammisrîm	Egipćani su s nama postupali loše;
וַיַּעֲנוּ vaj'annûnû	tlačili su nas
וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָרָה קָשָׁה vajjitt'nû 'ālênû 'ābōdāh qāšāh	I nametnuli nam teško ropstvo.
וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ vanis'aq 'el-Jhvoh 'ēlohê 'ābōtēnû	Vapili smo Jahvi, Bogu otaca svojih.
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ vajjišma' Jhvoh 'et-qōlēnû	Jahve je čuo vapaj naš;
וַיִּרְא אֶת־עֵינֵינוּ וְאֶת־עַמְלֵנוּ וְאֶת־לֶחֶצְנוּ: vajjar' 'et-'onēnû v'et-'āmālēnû v'et-'lahāsēnû:	vidje naš jad, našu nevolju i našu muku.
וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה vajjōsi'ēnû Jhvoh mimmsrajim b'jad hāzāqāh	Iz Egipta nas izvede Jahve moćnom rukom
וַיּוֹבֵאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה vaj'bi'ēnû 'el-hammāqôm hazzeh	i dovede nas na ovo mjesto
וַיִּתֵּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת vajjitten-lānnû 'et-hā'āres hazzō't	i dade nam ovu zemlju,

Heilsgeschichte« kod G. von Rada vidi: H.-J. KRAUS, *Die Biblische Theologie. Geschichte und Problematik*, Berlin, 1973., str. 335-360.

¹⁶ Usp. N. LOHFINK, »Zum 'kleinen geschichtlichen Credo' Dtn 26,5-9«, str. 282.

וְעַתָּה הִנֵּה הַבְּאֵתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאָדָמָה <i>v'attāh hinnē hēbē'tī 'et-rē'sīt p'rî hā'ādāmāh</i>	I sad, evo, <i>donosim</i> prvine plodova s tla
אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה <i>āšer-nātattāh lî Jhvh</i>	što si mi ga, Jahve, <i>dao</i> .
וְהִנַּחְתּוּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ <i>v'hinnahtô lipnê Jhvh 'ēlōhejkā</i>	<i>Stavi</i> ih pred Jahvu, Boga svoga,
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ <i>v'hištahāvītā lipnê 'ēlōhejkā</i>	i pred Jahvom, Bogom svojim, duboko se <i>nakloni</i> .

Analiza teksta Pnz 26,5-10 doista pokazuje da je na početku i na kraju teksta riječ o obliku molitve prinošenja prvih poljskih plodova – ראשית פרי האדמה (*rē'sīt p'rî hā'ādāmāh*).¹⁷ Pitanje koje se otvara i traži odgovor zacijelo zadire u odnos te molitve i drugoga dijela koji navodi pojedine povijesne činjenice kao pokazatelje Božjega spasiteljskog djelovanja u prošlosti i njihove međusobne povezanosti i motivacijske smještenosti. Je li molitva doista nastala prije ili poslije »povijesnoga« teksta te kako protumačiti to što se taj povijesni tekst našao upravo u okviru takve molitve?

Ponajprije, evo kako se redovito obavlja rekonstrukcija molitve prinošenja prvih poljskih plodova. Ona počiva na kontrastu nekadašnjeg i sadašnjeg načina života: između lutalaštva i sjedilaštva, između neposjedovanja ničega i bogatoga uroda zemlje.

אֲרַמְמִי אֲבִד אָבִי <i>'ārammî 'ōbēd 'ābî</i>	Moj je otac bio aramejski lutalac
וְעַתָּה הִנֵּה הַבְּאֵתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאָדָמָה <i>v'attāh hinnē hēbē'tī 'et-rē'sīt p'rî hā'ādāmāh</i>	I sad, evo, <i>donosim</i> prvine plodova s tla
אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה <i>āšer-nātattāh lî Jhvh</i>	što si mi ga, Jahve, <i>dao</i> .

Molitvu možemo smjestiti u okružje klanskog prinošenja žrtava koje uključuje nomadsku i poljodjelsku sastavnicu. Štoviše, moglo bi se govoriti o prijelazu iz nomadskog u sjedilačko stanje plemena. Klan ili pleme u kojem je nastala molitva morali su biti svjesni svoga aramejskoga podrijetla. Budući da je molitva bila vrlo široko formulirana, ostavljala je velik prostor za prihvaćanje i u širem krugu eventualno drugih plemena, iako je njezin početak vezan uz obiteljsko područje. Usto, molitva je bila prikladna za ubacivanje povijesnoga prisjećanja jer na sličan način kao i »povijesni credo« ukazuje na Božje spasiteljsko djelovanje: izraelski narod nije imao ništa, lutali su, a sada se nalaze u zemlji, u drugoj kulturi, i imaju obilje poljskih plodova. Kao što je povijesni

credo upozorenje na Božju spasiteljsku skrb u povijesnim okvirima boravka u Egiptu, putovanja kroz pustinju i dolaska u Obećanu zemlju, tako i molitva prinošenja prvih poljskih plodova ide u tom istom smjeru, ali sada u Obećanoj zemlji. Ona još, k tomu, predstavlja znak zahvalnosti za Božje vođenje.

2. Uloga deuteronomističkog pisca u oblikovanju »malog povijesnog creda«

U navedeni oblik molitve prinošenja prvih poljskih darova kao pogodan vanjski okvir deuteronomistički je pisac unio povijesne događaje kao potvrdu Božjeg vođenja izraelskog naroda tijekom duljeg vremenskog razdoblja, i tako značenje same molitve obogatio općeizraelskim sadržajima. Na tom tragu stoji i već citirana izjava N. Lohfinka u kojoj tvrdi da je deuteronomistički pripovjedač već postojeće okvire molitve prinošenja prvih poljskih plodova ispunio tekstem koji se u bitnome oslanja na pripovijesti o patrijarsima iz Petoknjžja. Na taj je način na temelju već postojeće predaje stvorio ispovijest vjere. To, međutim, ne znači da je deuteronomistički pisac stvorio povijesne izričaje nego znatno više upućuje da ih je našao u već postojećim preddeuteronomističkim predajama i u sinkronijskom postupku stavio u međuodnos.¹⁸

L. Alonso Schökel, ostajući na tom tragu, zapaža da »Stari zavjet nije djelo jednoga autora, niti djelo jedne škole, niti djelo jednoga razdoblja. Ne prikazuje se ni kao religijski nauk ni kao sustavni traktat.« Međutim, tvrdi dalje ovaj autor, Stari zavjet u sebi sadrži vrlo duboko religiozno iskustvo rašireno u narodu. Pa ipak, prema ovom autoru, u Starom zavjetu postoje »parcijalni sustavi« koji u sebi sadrže raznovrsne elemente u značenjskoj povezanosti koji se mogu zvati »strukture« ili »modeli«. U te »strukture« ili »modele« Schökel ubraja »deuteronomistički credo« (Pnz 26) za koji tvrdi da je očito djelo kasnije sinkronijske djelatnosti.¹⁹

Prema tomu možemo ustvrditi da se deuteronomistički pisac u svojoj djelatnosti sažimanja koristio već postojećim, znatno starijim predajama te ih na svoj način povezivao i stvarao jednu misaonu i teološku cjelinu koju L. Alonso Schökel, kao što smo rekli, naziva »parcijalnim sustavom« ili »strukturom«.

Polazište preddeuteronomističke predaje, kojom se služio deuteronomistički pisac, bilo je sadržano u izjavi da je njihov praotac nekoć bio Aramejac.²⁰ Tu je izjavnu tvrdnju u molitvi prinošenja poljskih plodova autor iskoristio

¹⁸ Usp. G. LOHFINK, »Zum 'kleinen geschichtlichen Credo' Dtn 26,5-9«, str. 282.

¹⁹ Usp. L. ALONSO SCHÖKEL, *Salvezza e Liberazione: l'Esodo*, Bologna, 1996., str. 17-18. »Ako danas i nije više prihvaćeno von Radovo dijakronijsko smještanje, ostaje točan podatak sinkronijskog poimanja koje je imao.«

²⁰ Ovom tvrdnjom sama molitva dobiva univerzalno značenje jer ukazuje na podrijetlo naroda i na njihove korijene. Aramejac bi u tom smislu bio Jakov.

tako da je nomadsko podrijetlo svoga praoca povezoao uz povijesne događaje, koje je svjesno odabrao. Na taj je način spojio molitvu prinošenja prvih poljskih plodova s povijesnim događajima kako bi pokazao da je egzistencija Izraela nekoć bila bezizgledna. Tu je bezizglednost pojačao nevoljom koju je narod doživio u Egiptu. Istom nakon iskustva Egipta i dovođenja u »ovu zemlju« gdje se više ne živi u stanju »lutanja« i nestašice, autor može posvijestiti svojim sunarodnjacima da je sada drukčiji i kvalitativno nov oblik egzistencije naroda nego što je to nekoć bio.²¹

Ono što je kao vrlo bitan doprinos dao deuteronomistički autor, bio je izbor značajnih djela u povijesti spasenja, i osobito njihovo povezivanje. Trebalo je jasno pokazati što je to zajedničko tim nabrojanim djelima i tko im daje kontinuitet unatoč određenom diskontinuitetu. Ta je poveznica kao crvena nit svih tih događaja bio Bog, Bog Izraela.²² Zbog takvoga pristupa deuteronomističkoga pisca možemo i govoriti da je građa koju je rabio znatno starija i da se oslanjala na predaje, kao što je to i Lohfink tvrdio, sadržane u knjigama Petoknjižja.

Na taj način nije Petoknjižje strukturirano prema modelu »povijesnoga creda«, kako je to nekoć tvrdio von Rad, nego je »mali povijesni credo« nastajao na temelju već postojećih predeuteronomističkih predaja. Deuteronomistički je autor dao na izvjestan način i povijesnu refleksiju kao anamnezu onoga što se zbivalo u prošlosti. Molitva prinošenja plodova bila je stoga prikladna biti okvirom sinteze za prisjećanje Božje spasiteljske djelatnosti načinjene, naravno, i poput neke vrste ispovijesti vjere prema iskustvenom modelu »nevolja – tužaljka – uslišanje – pomoć«²³.

Povijesni je sažetak određen vremenski deuteronomističkom sintagmom *וַיָּבֵאֵנוּ אֵלֶיךָ ה' הַמִּקְדָּשׁ הַזֶּה* (*vaji' bēnū 'el-hammāqôm hazzeh*) – i »doveo nas na ovo mjesto« (26,9) pod čim se zacijelo podrazumijeva Jeruzalem i hram u njemu kao središte naroda. Ako bi to doista bio slučaj s navedenim izričajem, a deuteronomistički tekstovi to nedvojbeno potvrđuju (1 Kr 8,30; 2 Kr 22,26; Jr 7,3.6.7), onda se sljedeće rečenice u tekstu »malog povijesnoga creda« odnose na vrijeme kralja Davida, koji je praktički zauzeo Jeruzalem, i Salomona, koji je potom dao sagraditi hram u njemu.

²¹ G. LOHFINK, »Die Gattung der 'historischen Kurzgeschichte' in den letzten Jahren von Juda und in der Zeit des babylonischen Exils« u: *Studien zum Deuteronomium II*, Stuttgart, 1991., str. 55-86.

²² Usp. G. WASSERMANN, »Das kleine geschichtliche Credo (Deut 26, 5ff.) und seine deuteronomische Übermalung«, u: *Theologische Versuche 2*, Berlin, 1970., str. 27-46.

²³ G. LOHFINK, »Zum 'kleinen geschichtlichen Credo' Dtn 26,5-9«, str. 289: »Oba fenomena teksta, koja se ne daju izvesti iz glavnih izvora deuteronomističkoga proširivanja, podcrtavaju dakle još jednom da sve ide prema sažetku povijesnoga tijeka od Izlaska do salomonskoga vremena po modelu tijeka nevolja – tužaljka – uslišanje – zahvat.«

Mali povijesni credo nosi u sebi posve zgusnutu i snažno nabijenu povijest Božjega spasiteljskoga djelovanja *u* i *na* izraelskom narodu tijekom dužeg niza godina uvažavajući pritom na svojstven način povijesne činjenice i interpretirajući ih u svjetlu vjere u Boga spasitelja.²⁴ Pritom je svakako važna činjenica boravka naroda u Egiptu i Božja pomoć koju je narod tamo iskusio, a osobito prilikom izlaska iz Egipta.²⁵ Autor je očito kasnije te činjenice lišio njihova povijesnoga konteksta i načinio od njih »veliku metaforu« koja je svekoliku povijest do trenutka pisanja stavljala u molitvu prinošenja poljskih plodova Bogu.²⁶ Ostaje zacijelo problem liturgijskog čina prinošenja prvih poljskih plodova i iskustva Božjega spasiteljskog djelovanja u povijesnim događajima, kao i njihovo povezivanje u jednu cjelinu. Osim tog odnosa potrebno je odgovoriti i na tvrdnju G. von Rada da je riječ o izvjesnom »credu« na temelju kojega je oblikovano Šestoknjižje.

Ako krenemo redom, moći ćemo ustanoviti da je, prema općem mišljenju bibličara – kao što smo već istaknuli – molitva prinošenja prvina poljskih plodova činila vanjski okvir povijesnih događaja, koji su u Izraelu bili i povijesno-spasiteljski. Prema L. Rostu,²⁷ takav bi okvir sačinjavali početak i završetak molitve prinošenja plodova. Taj bi okvir, prema njegovu mišljenju, izgledao ovako: »Moj je otac bio aramejski lupalac. I sad, evo, donosim prvine plodova s tla što si mi ga, Jahve, dao.« Tekst je molitve načinjen spretno i smišljeno jer je na početku čovjek lupalac, sam, bez igdje ičega, a na kraju naraštaj koji ne samo da ima zemlju nego je postao istinski narod kao posjednik plodne zemlje i uživatelj slobode u njoj, pa stoga može prinostiti plodove s te zemlje.²⁸ Unutar tog okvira nalaze se također skupine rečenica koje obuhvaćaju izraelsku povijest, na izvjestan ju način povezuju i tako čine cjelinu prema modelu nastalom na temelju iskustva u životu: »nevolja – tužaljka – uslišanje – spasiteljski zahvat«.

²⁴ Usp. G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments I*, str. 190. »Sjećanje na jedno ratničko djelo Jahvino – na obranu i uništenje Egipćana u 'Trstenom moru' – stvaran je i svako najstariji sadržaj ispovijedi o izvođenju iz Egipta. Pripovjedačko oblikovanje teksta dalo je, međutim, mogućnost da se događaj razvije prema svojoj teološkoj, ali i prema svojoj tehničkoj strani. Tako primjerice već jahvistička pripovijest pokazuje događaj kao složeni aparat različitih čudesa: stup oblaka dolazi između dviju vojski i razdvaja ih (Izl 14,19), Jahve kotač neprijateljskih bojnih kola na tajanstven način koči (r. 25), egipatska vojska biva zbuñjena (r. 24), Mojsije štapom razdvaja more (r. 16) itd. Također je intenziviranje čudesnoga u predaji vrijedno pozornosti.«

²⁵ Usp. L. ALONSO SCHÖKEL, *Salvezza e Liberazione: l'Esodo*, str. 37-49. Autor analizira glagole: izvesti, voditi, uvesti, zatim prostorna određenja: Egipat, Kanaan, pustinja. Sama formulacija tih termina prolazi bilo simbolima, bilo pojmovima ili nazivima.

²⁶ U novije se vrijeme problematikom »maloga povijesnoga creda« bavio W. RICHTER, »Beobachtungen zur theologischen Systembildung in der alttestamentlichen Literatur anhand des 'kleinen geschichtlichen Credo'«, str. 176-212.

²⁷ Vidi: L. ROST, »Das kleine geschichtliche Credo«, str. 11-25.

²⁸ Vidi: N. LOHFINK, »Dtn 26,5-9: Ein Beispiel alttestamentlicher Geschichtstheologie«, u: *Studien zum Deuteronomium und zur deuteronomistischen Literatur I*, (SBAB 8), Stuttgart, 1990., str. 291-303.

Treba ipak još jednom naglasiti da nije riječ o bilo kakvoj povijesti izraelskog naroda nego o povijesnim događajima u kojima su Izraelci iskusili Božje osloboditeljsko i spasiteljsko djelovanje. Pritom autor nije zaboravio istaknuti najvažnije događaje u tom povijesnom nizu.²⁹

Okvir: 26,5:	Pređi aramejskoga podrijetla i bez zemlje
26,5:	Odlazak u Egipat gdje postaju narod
26,6:	Velika nevolja u Egiptu
26,7:	Tužaljka i uslišanje u Egiptu
26,8-9:	Izlazak, vođenje i davanje zemlje
Okvir: 26,10:	Prinošenje privina poljskih plodova

Razvidno je iz navedene strukture kako mali povijesni credo ima namjeru obuhvatiti povijesne događaje opisane u izvorima Petoknjžja i povijesnim knjigama do 2. Samuelove knjige. Tako se izričaj o putu u Egipat i boravku tamo, u tuđini, nalazi u jahvističkim pripovijestima o Abrahamu u Post 18,18. Riječ je o stereotipnim izričajima koji pod rukom deuteronomističkog autora dobivaju posebna obilježja. Tako se izvođenje iz Egipta moćnom mišicom susreće u Izl 3,19 i 6,1 u govoru o egipatskim zlima. Ta se zla u tekstu označavaju pojmom »znakovi«. Izričaj »i dovede nas na ovo mjesto« može se razumjeti sve do Davidova vremena. »Ovo mjesto« očito je hram u Jeruzalemu. Iz svega toga smije se zaključiti da povijesni credo govori o povijesnim događajima iz prošlosti koji se protežu sve do Davidova vremena. Deuteronomistički se autor koristi već postojećim interpretacijama povijesnih događaja što se nalaze u povijesnim knjigama napisanim prije njega. Analizirajući tekst creda i tražeći tipične deuteronomističke izričaje iznenadit ćemo se kako je malo deuteronomističkih pojmova, čak znatno manje nego što se pretpostavljalo.

Navest ćemo samo nekoliko deuteronomistikih izričaja sadržanih u tekstu Pnz 26,5-10: בְּיַד הַחֹקֵה וּבְזֵרַע נִטְוְיָהּ (bē'jād hāzāqāh ūbizrō' n'ṭūjāh) – »moćnom rukom i ispruženom mišicom« (Pnz 26,8; usp. također Pnz 4,34; 5,15; Izl 9,29). Tipičan je deuteronomistički izričaj i u Pnz 26,9: אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ ('eres zābat hālāb ūd'baš) – »zemlju kojom teče med i mlijeko« (Pnz 6,3; 11,9; 27,3). Pa ipak, i ovaj se izričaj nalazi također i u Petoknjžju (usp. Izl 3,8). Isto tako mnogi drugi izričaji koji se susreću u ovome tekstu, a značajni su za deuteronomističku predaju, mogu se naći također i u starim predajama Petoknjžja. Evo nekoliko primjera: וַתִּתְּנוּ לָנוּ אֱלֹהֵינוּ הַחַי וְהַקָּיִם הַיְיָ (Jhoh 'ēlohē 'ābōtēnū) – »Bog naših otaca«;

²⁹ Usp. G. von RAD, *Die Theologie des Alten Testaments II. Die Theologie der prophetischen Überlieferungen Israels*, München, 1987., str. 108-133. Ovaj autor obrađuje razvitak hebrejskog povijesnog načina razmišljanja kao »linijskoga« za razliku od grčkoga koje je bilo kružno. Pritom on značajnu ulogu pridaje prorocima koji su u raznim povijesnim događajima tražili poveznicu i uvijek ju iznova nalazili: To je bio Gospodin (Jhvh).

(*vajjitten-lānnū 'et-hā'āres hazzō't*) – »i dade nam ovu zemlju«. Izričaj je čest u deuteronomističkim tekstovima, ali isto tako i u Post 12,7; 13,15.17.

Mali povijesni credo nema puno čisto deuteronomističkih izričaja, ali se nalazi dosta izričaja iz preddeuteronomističkog razdoblja i iz predaja Peto-knjižja koje je deuteronomistički autor uvrstio u mali povijesni credo kao u vlastiti mozaik i tako spojio stare predaje na nov način, osvježavajući sjećanje na ono što se dogodilo.

3. Povijesni modeli biblijskog pisanja i »mali povijesni credo«

U navedenom tekstu Pnz 26,5-10 označenome kao »mali povijesni credo« nalazi se uokviren u liturgijsku formulu sažetak povijesno-spasiteljskog sadržaja. Već smo rekli da je taj sažetak djelo deuteronomističkog pisca koji je iz predaje uzeo važne elemente i spojio ih u jednu cjelinu. Ako pobliže promotri-mo taj sažetak, uočiti ćemo da postoji određeni vanjski okvir u koji su stavljene određeni povijesni čini ili događaji: odlazak u Egipat i izlazak iz Egipta.

Odlazak u Egipat gdje Izraelci postaju narod	Nevolja i tlačenje u Egiptu
	Vapaj za pomoć – Gospodin čuje, vidi
	Gospodin spasiteljski djeluje
Izlazak iz Egipta i davanje zemlje	

Iz postavljenog prikaza razvidno je da odlazak u Egipat ima paralelu u izlasku iz Egipta, što predstavlja određeni vanjski okvir za navedene događaje uvrštene između njih. U prvom elementu ove strukture sadržan je objektivni podatak o tome kako je Jakov otišao u Egipat i postao narod, a u zadnjem subjekt je Gospodin koji izvodi narod i daje mu zemlju.³⁰ Drugi i treći element pokazuju da je riječ o poistovjećivanju pisca s narodom i zato je u tom elementu uporabljeno prvo lice množine – *mi*, i što je izraženo glagolima tlačenja i

³⁰ Usp. L. ALONSO SCHÖKEL, *Salvezza e Liberazione: l'Esodo*, str. 57-64. Također: J. SCHREINER, *Theologie des Alten Testaments*, Würzburg, 1995., str. 59.

ugnjjetavanja: רעע (r') – *postupati loše, zlostavljati*; ענה ('nh) – *tlačiti, ugnjjetavati*, נתן עבדה קשה (ntn 'ābōdāh qāšāh) – *nametnuti teško ropstvo*, kao i reakcije naroda opisane glagolima: צעק (s'q) – *zapomagati, vapiti*; שמע (šm') – *čuti*; ראה (r'h) – *vidjeti*. U trećem i važnom elementu Gospodin postaje ključnim subjektom djelovanja i mijenjanja postojećeg stanja, što označavaju glagoli: יצא (js') hif. – *izvesti, osloboditi*; בוא (bv') hif. – *uvesti*; נתן ארץ (ntn 'erec) – *dati zemlju*³¹.

Prema N. Lohfinku, postoje tri modela za povijesno pisanje koji su također rabljeni i u pisanju drugih biblijskih povijesnih djela.³² Modeli koji bi imali ulogu u pisanju biblijske povijesti bili bi sljedeći: obećanje – ispunjenje,³³ ropstvo – oslobođenje, nevolja – vapaj – uslišanje.³⁴ Prvi model ukazuje na oblike koji potječu iz općeljudskoga iskustva, a služe za izražavanje stalnog načina ponavljanja određenih procesa. Tako je, na primjer, patrijarsima bila obećana zemlja, ali ju je zapravo dobio onaj naraštaj koji je bio izveden iz Egipta. Isto tako patrijarsima je bilo obećano da će postati narodom, ali to se obećanje ispunilo tek u Egiptu. Ipak valja reći da tekst »povijesnog creda« ne govori o jednome povijesnom događaju nego vrlo široko tijekom cijelog povijesnog razdoblja od Mojsija do Davida.

Drugi model bio bi »ropstvo – oslobođenje«. I u tom slučaju model se temelji na osobnom iskustvu gdje je jedan čovjek mogao iz raznovrsnih razloga postati robom, ali je bilo moguće platiti otkupninu za njega ili ga osloboditi na neki drugi način, kao što je primjerice uporaba sile. Ovaj model ističe više Božje vladanje kao vjernost prema pojedincima i prema skupinama, a ne neku vjernost određenim programima.³⁵ Gospodinovo oslobađanje izraelskog naroda iz Egipta nije se dogodilo otkupninom nego uporabom moći koja je ovdje označena kao ביד הַזָּקָה (b'jad hāzāqāh) – *moćnom rukom*. Uporabljjen je također glagol יצא (js' hif.)³⁶ koji znači upravo oslobađanje iz ropstva.

Treći model »nevolja – vapaj – uslišanje« tipičan je za biblijsko shvaćanje Božjega spasiteljskog djelovanja, a i on se temelji na iskustvu stečenom u međuljudskim odnosima. Najprije se narod nalazi u nevolji, potom zapomaže Jahvi očekujući od njega pomoć, Jahve čuje krikove naroda i pritječe im u pomoć svojim spasiteljskim zahvatom u povijesni prostor. Moglo bi se stoga reći da je

³¹ Čak i semantički pada u oči da Egipćani »daju« ropstvo (נתן עבדה קשה) dok Gospodin daje zemlju (נתן ארץ); Egipćani zarobljavaju dok Gospodin oslobađa i nadaruje.

³² N. LOHFINK, »Dtn 26,5-9: Ein Beispiel alttestamentlicher Geschichtstheologie«, str. 297-301. Pri tom Lohfink tvrdi da pisac povijesnog creda ne uvodi neki nov model povijesnog tumačenja. On se služi postojećim kategorijama tumačenja koje su već bile u deuteronomističkoj školi koja je dorađivala i prerađivala povijesne knjige.

³³ G. von RAD, *Die Theologie des Alten Testaments II*, str. 297-298.

³⁴ O tome također: J. SCHREINER, *Theologie des Alten Testaments*, str. 59.

³⁵ Usp. N. LOHFINK, »Dtn 26,5-9: Ein Beispiel alttestamentlicher Geschichtstheologie«, str. 298-299.

³⁶ Usp. H. D. PREUß, »יצא jāsā'«, u: *ThWAT III*, str. 795-822.

osnovno načelo Božjega spasiteljskog djelovanja, koje je zgusnuto u nabranju povijesnih događaja u povijesnom credu, upravo nevolja – vapaj – pritjecanje u pomoć. To je moguće iščitati iz samoga teksta: Izraelovi pređi nisu imali ništa, bili su lutaoci i Bog ih je doveo u Egipat. U Egiptu je narod opet zapao u nevolju, Gospodin je to vidio i čuo vapaje za pomoć – i pritekao u pomoć narodu. Narod se potom našao u pustinji – i Gospodin ga je vodio, skrbio za njega i konačno uveo u zemlju »kojom teče med i mlijeko«.

Povijesni credo navodi također niz značajnih povijesnih događaja koje međusobno povezuje Gospodinovo spasiteljsko djelovanje. To djelovanje obuhvaća raznovrsne povijesne događaje, smješta ih u smislenu cjelinu upravo preko Božjeg djelovanja i tako im daje dublji nutarnji smisao i značenje.³⁷ Božje je djelovanje neprekinuto i proteže se na nova razdoblja povijesti – seže čak do nastanjivanja u Obecanoj zemlji u kojoj sada prinose prvine poljskih plodova kao znak zahvalnosti. Božje se djelovanje može najbolje opisati kao konkretno pomaganje u nevolji.³⁸

Navedena shema »malog povijesnoga creda« ima sličnih elemenata i u drugim izričajima u kojima dolazi do izražaja Božje spasiteljsko djelo vezano za izvođenje iz Egipta. U tom smislu treba ukazati na te elemente u Izl 6,6-8³⁹ i Pnz 6,21-23. Poglavlje Izl 6,2-30 sadrži nekoliko značajnih tema kao što je tema saveza koji Bog sa svoje strane jednostrano daje narodu (6,4), zatim navođenje imena El Šadaj za Boga (6,2), potom Mojsijevo i Aronovo rodoslovlje (6,1-25). Takav sadržaj tema, kao i poseban jezik, svakako razlikuje ovo poglavlje od onoga što mu prethodi, ali i od onoga što dolazi poslije njega. Biblijski se stručnjaci uglavnom slažu u tomu da je riječ o svećeničkom piscu.⁴⁰

Svoju pozornost usmjerit ćemo ipak na tekst Izl 6,2-8 jer se u izvjesnom smislu i sadržajno i jezično dodiruje s »malim povijesnim credom« (Izl 26,5-9). U tom dijelu Bog se obraća Mojsiju, kojega svećenički pisac posebno ne predstavlja, budući da se navezuje na Izl 2,23, također iz svećeničkoga izvora, i budući da je Mojsije već dovoljno poznat. U Izl 6,2-8 Gospodin govori i sam sebe

³⁷ Za nastanak povijesnog načina razmišljanja vidi i G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments II*, str. 108–133; ovdje 117. On piše: »Konceptija povijesti, koju je Izrael tijekom stoljeća u raznim pravcima teološki oblikovao, jedno je od najvećih ostvarenja ovoga naroda.«

³⁸ Usp. N. LOHFINK, »Dtn 26,5-9: Ein Beispiel alttestamentlicher Geschichtstheologie«, str. 302-303.

³⁹ Vidi: W. BRUEGGEMANN, *Exodus* (New Bible Interpretation), Nashville, 1996. (elektronsko izdanje). Autor upozorava kako je u Izl 6,2-30 riječ o tekstu svećeničkog autora koji sadrži Božji govor samootvaranja (rr. 2-8), izvješće o otporu tome govoru (rr. 9-13), o svećeničkoj genealogiji (rr. 14-27) kao i o ponavljanju tvrdnje i odbacivanju (rr. 28-30).

⁴⁰ Vidi: M. NOTH, *Das 2. Buch Mose. Exodus*, Göttingen, 1988., str. 42. Ovaj autor tvrdi: »Odsjek 6,2 – 7,7 pokazuje sva jezična, stilska i sadržajna obilježja svećeničkoga izvora Petoknjžja (P).« Isto mišljenje zastupa i J. SCHARBERT, *Exodus*, Würzburg, 1989., str. 32.

predstavlja i imenuje kao *Jhvh*. Time se Bog u potpunosti daje narodu i pokazuje svoju solidarnost s njime. To se vidi i iz toga što izričaj אֲנִי יְהוָה (*'ānî Jhvh*) čini inkluziju važnoga teksta 6,2-8. Ime Jahve »izražava nazočnost, vjernost i emancipacijsku snagu ostvarenu u svijetu«⁴¹. Štoviše, W. Zimmerli u svome dvotomnom djelu o proroku Ezekielu upravo upozorava na činjenicu da je ova sintagma o Bogu koji je Gospodin (*Jhvh*) bila osobito cijenjena u Izraelu u vrijeme izgnanstva kad su svi drugi oblici političke i društvene stabilnosti izgubili svoje značenje i jednostavno nestali s povijesne pozornice. Gospodin (*Jhvh*) je bio i ostao temelj vjere i identiteta u tom turobnom vremenu.⁴²

Početna dva retka (6,2-3) svakako imaju veze s Izl 3,14 i žele istaknuti povezanost Boga koji se objavljuje u Izlasku s Bogom njihovih predaka. Moglo bi se čak vidjeti da se sjećanje na obećanja tim pretcima izvršava sada izvođenjem naroda iz Egipta. Postoje ipak i razlike: prije je Bog bio nepoznat po imenu njihovim pretcima, ali ga sadašnji naraštaji poznaju po imenu – on je *Jhvh* (Gospodin). U Post 17 Bog tvori savez kao El Šadaj. Oci ga poznaju samo pod tim imenom. Bog pod tim imenom i obećava zemlju (Post 17).

Taj kontinuitet u diskontinuitetu razvidan je prvenstveno u nekadašnjim obećanjima koja su sada postala stvarnost. Isti se pojam očituje i u govoru o savezu kao obećanju davanja zemlje (r. 4) u kojoj su njihovi pretci bili samo pridošlice – גֹּרֵר (gûr) – boraviti. Mojsije se tuži da Bog ne čini ništa. Ali sada – kako dobro zapaža B. Childs – »Bog objavljuje svoje ime kao Bog koji ispunjava svoje obećanje i izbavlja Izrael iz Egipta.«⁴³ Mojsije zapravo dobiva nalog objaviti ime – אֲנִי יְהוָה (*'ānî Jhvh*). Kontinuitet u diskontinuitetu primjetan je također i u retcima 6,5-8 koji zapravo objašnjavaju ono što je *Jhvh*. Naglasak je svakako na samome Bogu koji je istovjetan i u Post 17 kao i sada u Izlasku.

וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם – <i>hōsē'tî 'etkem mittahat</i> Oslobodit ću vas od ...	אֲנִי יְהוָה – <i>'ānî Jhvh</i> Ja sam Gospodin (Jhvh)
וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן – <i>hi'saltî 'etkem mē</i> izbavit ću vas od ...	
וְנִצַּלְתִּי אֶתְכֶם – <i>gā'altî 'etkem</i> izbavit ću vas ...	
הַמּוֹצֵא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם – <i>hammôšî' da sam vas</i> izbavio od ...	
וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם אֶל-הָאֲרֶץ – <i>hēbē'tî 'etkem 'el-hā'āreš</i> dovest ću vas u zemlju ...	אֲנִי יְהוָה – <i>'ānî Jhvh</i> Ja sam Gospodin (Jhvh)

⁴¹ W. BRUEGGEMANN, *Exodus* (elektronsko izdanje).

⁴² Usp. W. ZIMMERLI, *Ezechiel 1–24*, (BKAT XIII/1), Neukirchen-Vluyn, 1979.

⁴³ B. CHILDS, *Exodus*, London, 1991., str. 115.

Ono što karakterizira navedenu shemu (Izl 26,2-6) zacijelo su glagoli gibanja u kauzativnoj glagolskoj konjugaciji hifila kojima se izražava Božja pokretačka uloga iz određenoga stanja i iz određenoga prostora u novo stanje i novi životni prostor. To su יָצַא (jś')⁴⁴ – *izvesti, osloboditi*; נָצַל (nśl)⁴⁵ – *izbaviti*; גָּאָל (g'l)⁴⁶ – *otkupiti*; בָּוֵא (bv') hif. – *uvesti*. Uz navedene glagole kao ustaljene pojmove za Božju otkupiteljsku i spasiteljsku djelatnost nalazi se sintagma אֲנִי יְהוָה ('ānî Jhvh) – *ja sam Gospodin*, koja čini izvjesnu inkluziju. Objekt Božje akcije predstavlja narod izražen u drugom licu množine, a akcija polazi od jednoga stanja ili mjesta i ide prema određenome cilju: zemlji ili pak mjestu. Finalni glagol Božje akcije jest zacijelo glagol בָּוֵא (bv') hif. – *uvesti*. Može se izlučiti ono što je zajedničko u svim naznačenim sintagmama: promjena kojoj se teži i na koju ukazuju navedeni glagoli. Naglašena Gospodinova uloga – na početku i na kraju – pokazuje da upravo Gospodin pokreće i izvodi djela promjene koja se označavaju kao oslobađanje, izbavljanje, otkupljenje, uvođenje.

Unutar navedene sheme među glagolima oslobađanja i spasenja nalazi se i glagol לָקַח (lkh) – *uzeti*, i to u prvome licu. Glagol ima značenje izabranja naroda koji prije nego što je upoznao Gospodina nije bio zapravo nitko, ali je onda Božjim izborom postao povijesnim subjektivitetom לִי לְעַמִּי אֶתְכֶם (v'elākahtî 'etkem lî l'ām) – »i uzet ću vas sebi za narod i bit će Bog naroda«. Tek nakon izabranja narod će istinski spoznati יָדַע (jd') da je zapravo Gospodin izbavio narod, a ne netko drugi. Na taj se način izlazak kao oslobodjenje i spasenje naroda pretvorio u povijesnu sigurnost, ukoliko shema počinje glagolom יָצַא (jś') – *izvesti, osloboditi*, a završava glagolom בָּוֵא (bv') hif. – *uvesti*. U ovoj kratkoj shemi koja sličí »malom povijesnom credu« u okviru formule אֲנִי יְהוָה ('ānî Jhvh) sadržani su svi bitni sadržaji Božje spasiteljske djelatnosti izraženi u njegovu imenu. Bog je u svemu subjekt djelovanja pod svojim osobnim imenom: on stvara odnose, ostvaruje oslobodjenje i, konačno, uspostavlja savez na temelju izabranja. U tom smislu treba dati za pravo W. Brueggemannu kad tvrdi – pozivajući se na poznatu Käsemannovu tvrdnju »Isus je sloboda«⁴⁷ – »Jahve znači izlazak«.⁴⁸ Izlazak je veličanstvena samoobjava Boga, ali nerazdvojno povezana s vođenjem naroda kroz pustinju i uvođenjem u Obećanu zemlju slobode.

4. Liturgijska zahvalnost i povijesna anamneza

Utvdili smo da su dosadašnja istraživanja pokazala da nije – kako je svojedobno mislio G. von Rad – »mali povijesni credo« igrao glavnu ulogu u obliko-

⁴⁴ Usp. E. JENNI, »יָצַא jś' hinausgehen«, u: *THAT I*, str. 755-761. Vidi Izl 3,10.

⁴⁵ Usp. U. BERGMANN, »נָצַל nśl hi. retten«, u: *THAT II*, str. 96-99. Vidi Izl 5,3.

⁴⁶ Usp. J. J. STAMM, »גָּאָל g'l erlösen«, u: *THAT I*, str. 383-394.

⁴⁷ E. KÄSEMANN, *Jesus Means Freedom: A Polemical Survey of the New Testament*, London, 1969.

⁴⁸ Usp. W. BRUEGGEMANN, *Exodus* (elektronsko izdanje).

vanju Šestoknjižja nego da je Šestoknjižje dalo određene sastojke koji su kasnije uvršteni u tekst, što ga von Rad naziva »povijesnim credom«. U tome je postupku značajnu ulogu igrao – kao što smo već pokazali – deuteronomistički pisac.

U već spominjanom članku A. Cody ide korak dalje i postavlja pitanje o tomu je li tekst Pnz 26,5-10 »credo« ili pak nešto drugo. Je li u Pnz 26,5-9 posrijedi vjera ili izjava o vjeri ili pak neke vrste analogija vjere? – pita se ovaj autor.⁴⁹ Autor je mišljenja da je primjereniji pojam anamneza – sjećanje nego credo, jer – prema njegovu mišljenju – u »tipičnom credu ispovijedamo u nekom relativno statičnom atributu božanske osobe ili božanski ustanovljenu instituciju.« Takve statičke izjave nalaze se u Ponovljenom zakonu kao: Bog je jedan (Pnz 6,4), Bog je vjeran (Pnz 7,9s). On na kraju zaključuje: »U svom sadašnjem obrednom kontekstu ipak je Pnz 26,5-9 anamneza. Njezino je recitiranje prilikom prinošenja žrtve יְהוָה ili pak sjećanje na prošla Božja djela izražaj zahvalnosti Bogu za njih i vođenje prema poistovjećivanju s njima. To *credo* ne može biti.«⁵⁰

Što je zapravo *credo*, a što uključuje anamneza? Na što anamneza stavlja naglasak, a što za *credo* nije prvenstveno važno? *Credo* očito pretpostavlja određene sadržaje vezane uz jedan događaj ili više njih, ili pak uz neku osobu. Na tom tragu razmišlja i H. Fries tvrdeći da »ispovijest kao glas, izražaj i svjedočanstvo postoji samo ondje gdje se vjera artikulira, gdje nešto govori i ima nešto reći, gdje se nešto povijesno događa, gdje se susreću osobe kao nastelji i posrednici vjere, gdje vjera nije odjek vlastite samorefleksije nego odgovor na riječ, koja nije ljudska riječ – odgovor na povijesni događaj koji nije sam čovjek proizveo.«⁵¹ Uz ovo treba nadodati da su ispovijesti vjere povezane sa slavljenjem Boga i iskazivanjem zahvalnosti.⁵² Ispovijesti vjere predstavljaju poglavito statične sadržaje koje pojedinac ili zajednica javno ispovijedaju i tako iznova prihvaćaju.

⁴⁹ A. CODY, »'Little Historical Creed' or 'Little Historical Anamnesis?'«, u: *CBQ*, 68 (2006.), str. 1-10; ovdje: 5-6.

⁵⁰ *Isto*, str. 10.

⁵¹ H. FRIES, »Bekennnis/Konfession«, u: P. EICHER (ur.), *Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe 1*, München, 1984., str. 109-119; ovdje: 110-111. Ovaj autor obrazlaže svoje stavove pozivajući se također i na Sveto pismo: »Ispovijesti se nalaze i u *Starom zavjetu* kao ispovijesti vjere u jasno opisnom smislu. Postoji ispovijest: 'Čuj, Izraele! Jahve je Bog naš, Jahve je jedan!' (Pnz 6,4). Postoji i ispovijest vezana uz najvažnije događaje izraelske povijesti, koja teološki, tj. kao djela Božja u prošlosti, daju jamstvo za Božju vjernost u sadašnjosti i budućnosti.«

⁵² Usp. E. ARNES, »Bekennnis«, u: *LThK 2*, Freiburg – Basel – Wien, 2006., str. 173-175. G. Lanczkowski ispovijest vjere definira na ovaj način: »Pod ispovijesti vjere razumije se nešto formalno, u svojoj doslovnosti čvrsto i većinom – ali ne uvijek – vrlo kratak sažetak, srž neke religije. Pored svoje zadaće da obuhvati bitne sadržaje vjere, ispovijest vjere ima funkciju razgraničavanja prema drugim religijama kao i heretičnim strujama unutar vlastite religije. Ispovjedatelji neke religije recitiraju često ispovijest vjere u obliku hvalbenih i zahvalnih molitava.« G. LANCZKOWSKI, »Glaubensbekenntnis(se)«, *Religionsgeschichte*, u: *TRE*, 13, str. 384-386.

Što se tiče anamneze,⁵³ ona prvenstveno znači čin prizivanja u sjećanje u sadašnjosti nekog događaja iz prošlosti. Naglasak je na samome činu prisjećanja koji proizvodi iskazivanje zahvalnosti u sadašnjosti. U biblijskom smislu anamneza znači sjećanje na događaje iz Izraelove spasenjsko-povijesne prošlosti koji imaju značenje za sadašnjost i budućnost ukoliko pomaže u premošćivanju diskontinuiteta isticanjem kontinuiteta povijesti. Najpoznatiji oblik anamneze jest pripovijest koja na vidjelo iznosi vrijednost povijesti postanka.

Čak i u kultnom području anamneza je uzimala sadržaje iz povijesnih događaja: izlazak, dobivanje Zakona, uvođenje u Obećanu zemlju. Anamneza u biblijskom smislu pretpostavlja hebrejski glagol זָכַר (*zkr*).⁵⁴ U teološkoj uporabi ovaj glagol služi za iskazivanje međusobnih odnosa Gospodina i naroda, odnosno pojedinaca u njemu. Božje sjećanje uključuje čovjeka i narod i praktično znači Božju spasiteljsku okrenutost čovjeku i posvemašnju skrb za njega. Bogu se obraćaju pojedinci u tužaljka i psalmima i mole ga da ih se sjeti (Ps 89,48; Job 7,7; Tuž 5,1). Jeremija (31,20) i Ezekiel (16,60) ističu da je novi savez objekt Božjega sjećanja. Ipak redovito su ljudska djela objektom Božjega sjećanja.

Božje sjećanje na Izrael odgovara Izraelovu sjećanju na Gospodina, kao što je to vidljivo u Ps 42,7; 63,7; 77,4; Iz 64,4; Jr 20,9; Jon 2,8. Pritom Izraelovo prisjećanje na Božja djela znači posvješćivanje odmaka između onoga što se nekoć dogodilo i sadašnjega trenutka i pokušaj posadašnje onoga što se zbilu u prošlosti i najavljivanje njegova značenja za budućnost. Upravo je ta dimenzija sjećanja, koje utječe na budućnost, sastavnica hebrejskoga glagola זָכַר (*zkr*) (Prop 11,8).⁵⁵ Osobito uporaba ovoga glagola u konjugaciji kala ima Boga⁵⁶ za subjekt sjećanja.

Čovjekovo bi sjećanje trebao biti logičan odgovor na Božje sjećanje. Proci najavljuju sud narodu i pojedincima upravo zato što se nisu »sjetili« da ih se Gospodin »sjećao« u prošlosti. H. Esing ističe: »Kako kod sjećanja čovjeka na Božje djelo tako i kod Božjega sjećanja na savez, oce, izlazak, davanje zemlje, povijest Izraela sa svojim Bogom igra posve značajnu ulogu.« Pogled unatrag nije samo neko znanje o prošlosti nego svijest da to što se dogodilo u prošlosti ima i te kako značenje za čovjekovu sadašnjost i budućnost.⁵⁷

⁵³ Inače anamneza ima svoju grčku filozofsku pozadinu. Kod Platona ona znači ponovno sjećanje nekoga znanja koje se odnosi na stanje prije rođenja i u tom smislu ono nije sadržano u empirijskim spoznajnim teorijama i obrazloženjima. Riječ je o spoznajama koje se nalaze u preegzistentnoj duši. Aristotel kritizira ovakav nauk o anamnezi, a Augustin se služi tim naukom da objasni prisutnost vječnoga svjetla razuma (*lumen rationis*) koje duhu omogućuje spoznajnu istine. Usp. J. JANTZEN, »Anamnese«, u: *LThK 1*, str. 589-590.

⁵⁴ Usp. W. SCHOTTROFF, »זָכַר zkr gedenken«, u: *THAT I*, str. 507-518.

⁵⁵ Usp. H. EISING, »זָכַר zākar«, u: *ThWAT II*, str. 571-593.

⁵⁶ *Isto*, str. 591.

⁵⁷ »Biblija govori o Božjem sjećanju na čovjeka i o čovjekovu sjećanju na Boga. Svako uzajamno sjećanje uključuje događaje u kojima je netko bio u vezi s nekim drugim; a ono izaziva obnavljanje te veze, podsjećajući na te događaje.« J. CAMBIER, »Sjećanje (spo-

Imajući sve ovo u vidu smijemo zaključiti da je tekst Pnz 26,5-10 prije *anamneza* nego mali povijesni *credo*, kako je to nekoć mislio uvaženi bibličar G. von Rad. U tekstu se, istina, nabrajaju neka povijesno-spasiteljska djela, ali ne kao sadržaj vjerovanja nego kao važan čin prisjećanja »Božjeg sjećanja« u prošlosti kako bi ta djela i u sadašnjosti potakla zahvalnost i »sjećanje na Boga«. Ovaj je tekst pripojen obredu prinošenja prvih plodova kao znak zahvalnosti Bogu. Cijeli kulturni čin, zajedno sa spominjanjem onoga što je Bog učinio u prošlosti, predstavlja primjeren odgovor prinositelja na takvo Božje djelovanje. Prema tomu, tekst ne znači upoznavanje s prošlošću nego nastojanje pomoću anamneze učiniti tu prošlost prisutnom i relevantnom i u sadašnjosti.

Summary

A SMALL HISTORICAL CREDO OR ANAMNESIS AS HISTORICAL REMEMBERING?

EXEGETICAL-THEOLOGICAL ANALYSIS OF Deut 26:5-10

The sources of this article can be found in the Deut 26:5-10 that G. von Rad once marked as a »Small Historical Credo«, stressing that this text and many similar ones (Deut 6:20-24 and Jos 24:2b-13), significantly influenced the format of the Hexateuch. The theses presumes that the Deut 26:5-10 emerged before the Hexateuch was written. Von Rad explained its emergence through Jehovic and Elohic tradition. Based on historical-critical research, some exegetes conducted a deconstruction of von Rad's thesis about the early emergence of these texts and then of their key role in the emergence of the Hexateuch. Through a detailed analysis of the Bible, these authors demonstrated that the editor of the Deuteronomy in fact took some contents and motives from Jehovic and Elohic tradition and included them in the text that generally represented a summary of Israeli history. In this way he ascertained that the small historical credo did not influence the shape of the Hexateuch but that they were in fact the source from which the editor of the Deuteronomy drew on important content and then created the mosaic of the historical credo.

The article goes one step further in deconstructing von Rad's thesis: that this text in fact is the credo. Based on the analysis conducted and comparison of what is understood to be the credo and on the other hand, that which falls under the notion of an anamnesis in the biblical sense of the text in Deut 26:5-10 we come to the conclusion that this text is primarily an anamnesis rather than a classical credo. This would however, amongst else, direct us to connecting this text with the ritual of offering the first fruits as a sign of gratitude to the Lord. The Deut 26:5-10 in itself contains mutual rela-

tions between God and his people which we have established belongs to the fundamental meaning of the Hebrew verb זכר (zkr) – to remember. This is clear in the emphasised use of the verb נתן (ntn) – to give in Deut 26:1-11. The subject of this verb is in fact the Lord. The answer to God's actions and giving is contained in offering the first fruit to the Lord in memory of his giving and as a sign of gratitude of his people.

Key words: small historical credo, anamnesis, Deuteronomic tradition, the Lord, memory, remembering, to give, to save, to liberate, to redempt, to offer, liturgical thanks giving.